

BİR PLAN BÖLGE OLARAK GAP'TA OKULLAŞMA ORANLARINA COĞRAFİ BİR YAKLAŞIM

A Geographical Approach to the Rates of "Getting Schooled" in GAP as a Plan Region

Handan ARSLAN

Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 23100, Elazığ
hcaglayan@firat.edu.tr

Ayşe ÇAĞLIYAN

Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 23100, Elazığ
acaglayan@firat.edu.tr

Özet: Kalkınmanın sınır tanımadığı Dünyamızda, kalkınmanın sürükleyici faktörlerinin başında eğitim gelmektedir. Bu sebeple ülkeler kendi milli sınırları içinde insan kaynağını, rasyonel bir şekilde değerlendirecek planlı kalkınmaların ilk hedefi olan eğitime büyük önem vermektedir. GAP, Türkiye'de bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmayı amaçlayan, ekonomik ve sosyal yapıda büyük değişimler ve gelişmelerin beklendiği önemli projelerin başında yer almaktadır. Ülkemizin gelişebilmesi ve bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılabilmesi için eğitimin kişi ve toplum hayatı üzerindeki önemi göz önünde bulundurularak "Eğitim Planlamasının" yapılması en önemli zorunluluk olarak görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin önemle üzerinde durduğu plan bölgelerden biri olan GAP'ta, 1980'den günümüze kadar il istatistikleri ışığında okullaşma oranları, GAP illerinin coğrafi özellikleri de göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir. Bu değerlendirme yapılırken, DİE'nin Milli Eğitim İstatistiklerinden yararlanılarak tablolar ve grafikler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel kalkınma, Eğitim, GAP, Plan bölge, Okullaşma

Abstract: In the world where development recognises no limit, education comes first at the beginning of the leading factors. For this reason, countries give great importance to education which will appreciate rationally the sources of human within their national borders. GAP comes first among the important projects which are expected to decrease the differences in development among the regions of Turkey and also expected to realize great changes and developments in economic and social structure.

In order that our country develops and differences in regions decrease, the importance of education on personal and social life should be taken into account. In this context, a "Planning of Education" seems inevitable. In this article, in GAP, which is among the plan- regions and which Turkey gives great importance, the rates of "getting schooled" since 1980 will be evaluated in the light of city statistics and the geographical features of GAP cities. Doing this, some tables and graphics have been designed using the data of the State Statistics Institution's National Education Statistics.

Key Words: Regional development, Education, GAP, Plan-region, Getting schooled.

1. Giriş

Bu çalışmada, Türkiye'de bölgesel gelişmişlik farkının ortadan kaldırılması hedeflenerek bir bölge kalkınma projesi anlamında hayata geçirilen ve bugün bir plan bölge olarak kabul edilen, GAP kapsamındaki illerde gelişmenin en önemli göstergelerinden biri olan eğitim düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, eğitim kademelerindeki çağ nüfuslarının okullaşma durumları ülkemizdeki durum da göz önüne alınarak incelenmiştir.

Türkiye'nin coğrafi bölgeler itibarıyla gelişmişlik düzeyleri incelendiğinde bölgeler arasında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Marmara ve Ege bölgeleri ekonomik gelişmişlik düzeyi olarak nispeten yüksek iken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin ise düşük gelişmişlik düzeylerine sahip oldukları bilinmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının temelinde birçok etken yatmaktadır. Bu etkenler arasında altyapı yetersizliği, sermaye (beşeri ve fiziksel sermaye) birikimi yetersizliği, kalkınma olgusunu olumsuz etkileyen sosyo-kültürel yapıların varlığı gibi birçok etken sayılabilir. Bütün bunlara ilave olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki eğitim

düzeylerinin Türkiye ortalamalarının altında gerçekleşmesi, bu bölgelerin gelişmelerinin önünde önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi ve bölgesel gelişmenin hızlandırılması amacıyla bölgesel gelişme planlarının yanı sıra; yatırım teşvikleri, kalkınmada öncelikli yöre politikaları, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri ile kırsal kalkınma projeleri gibi çeşitli kalkınma araçları kullanılmaktadır.

Bunların en başında gelen Bölgesel Gelişme Planları, hem kalkınma planlarının sektörel öncelikleri ile coğrafi mekânların bütünleştirilmesi hem de bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Türkiye’de çeşitli dönemlerde hazırlanan bölgesel gelişme planlarının başında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) gelmektedir. Çünkü GAP dışında hazırlanan bölgesel kalkınma projeleri kapsamlı bir uygulama şansı bulamamıştır. Ancak “ülkemizde genelde coğrafi bölge adı kullanılarak düzenlenen Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP) ve Doğu Karadeniz Bölgesi Projesi (DOKAP)’ne ait planlama bölgelerinin coğrafi bölge sınırlarına uymadığı görülmektedir. Proje bölgesi veya Plan Bölge (Bölgesel politikayı uygulamakla görevli yönetimin yetki alanı içinde kalan sahalara plan bölge denilmektedir) olarak adlandırılan bu bölgelerin oluşumunda da il alanları baz alınmış olup iller idari sınırları içindeki arazinin hangi coğrafi bölgelerde yer tuttuğuna bakılmaksızın bütünüyle planlama bölgesi içine dahil edilmiştir” (Özçağlar, 2003:191).

Coğrafi bölge adı kullanıldığı halde bu coğrafi bölgenin bilimsel sınırlarıyla uyumlu olmayan proje bölgelerinden biri de GAP’tır. Bu sebeple çalışmamızda varılacak olan sonuçlar, gerçek anlamda Güneydoğu Anadolu Bölgesinin genel durumunu ifade etmemektedir. Bu alan, bir plan bölge olarak Türkiye’de gerçek anlamda hayata geçirilmiş bölgesel kalkınma projelerine örnek olması ve gelecekte uygulanacak olan diğer projelere de ışık tutacak büyük bir fikir olması açısından ele alınmıştır. Ülke gelişimi ile ilgili planlama çalışmalarında ele alınan mekanlar nasıl bir sınırlandırmaya dahil olursa olsun, coğrafi ortamın bir parçası olarak düşünülmalıdır.

Bu çalışmada GAP-Eğitim politikalarının ne derece hedefe ulaştığını ortaya koyabilmek için, eğitim düzeyinin göstergeleri olarak okur-yazarlık oranları ve okullaşma oranları incelenerek, Türkiye ortalamalarıyla karşılaştırılmıştır. GAP kapsamında bulunan illerin gelişmişlik düzeyleri incelenirken ayrıca Türkiye ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi için önemli bir yere sahip olan Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP) ana hatlarıyla incelenmeye çalışılmıştır.

2. Güneydoğu Anadolu Projesi ve Eğitim Hedefleri

Temel hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak olan GAP, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bir bölgesel kalkınma projesidir. Proje alanı Fırat ve Dicle havzaları ile yukarı Mezopotamya ovalarında yer alan 9 ili kapsamaktadır (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak). 1970’lerde Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki sulama ve hidroelektrik amaçlı projeler olarak planlanan GAP, 1980’lerde çok sektörlü, sosyo-ekonomik bir bölgesel kalkınma programına dönüştürülmüştür. Kalkınma programı, sulama, hidroelektrik, enerji, tarım, kırsal ve kentsel altyapı, ormancılık, eğitim ve sağlık gibi sektörleri kapsamaktadır. Su Kaynakları Programı 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.7 milyon hektar alanda sulama sistemleri yapımını öngörmektedir. Toplam maliyeti 32 milyar ABD doları olan Proje'nin, Enerji santrallerinin toplam kurulu gücü 7476 MW olup yılda 27 milyar kilowatsaat enerji üretimi öngörülmektedir. Yüzölçümü 75.358 km.2 olan bölge, ülkemizin toplam yüzölçümünün yaklaşık % 10'unu oluştururken güneyde Suriye, güneydoğu da ise Irak'la sınır komşusudur. Bölge Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile birlikte kısaca GAP Bölgesi olarak adlandırılmaya başlanmıştır. GAP, az gelişmiş bölgelerdeki kalkınma potansiyelinin ortaya çıkarılmasının kendi başına ekonomik büyüme, toplumsal istikrar ve ihracatın teşviki gibi ulusal hedeflere katkıda bulunacağına ilişkin devlet politikası ile örtüşmektedir (<http://www.gap.gov.tr>).

DPT tarafından başlatılan bütünleşmiş bölgesel planlama çalışmaları sonucunda 1989 yılında bölgenin kalkınma stratejisini belirleyen "GAP Mastır Planı" oluşturulmuştur. Bu plan çerçevesinde bölgenin kalkınma problemleri "acil kalkınma problemleri" ve "temel kalkınma problemleri" olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Acil kalkınma problemleri olarak bölgenin sahip olduğu düşük gelir düzeyi ve göç olgusu belirlenmiştir. Temel kalkınma problemleri ise aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

-Elverişsiz arazi durum ve iklim şartları, özellikle su kaynaklarının kötü dağılımı ve bu kaynakların etkin kullanılmamasından kaynaklanan düşük verimli arazi varlığı.

-Arazi mülkiyetinde ve dağılımında çarpıklıklar.

-Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği,

-Kaynak kullanımında etkili bir planlama ve yönetimin bulunmaması.

Bölgenin kalkınması, uzun vadede, yukarıda sayılan temel problemlerin çözülmesiyle gerçekleştirilebilecektir. Dolayısıyla, Bölge kalkınmasının temel stratejisi, bu temel problemler bazında belirlenmeye çalışılmıştır. GAP Mastır Planı'nda 2005 yılına kadar belirlenen kalkınma perspektifinde dört temel strateji belirlenmiştir. Bu stratejiler;

-Su ve arazi kaynaklarını gerek sulama, gerekse kentsel ve endüstriyel kullanım amaçları için geliştirmek ve yönetmek,

-Daha iyi tarımsal işletme yönetimi, tarımsal pratikler ve bitki desenleri uygulayarak arazi kullanımını geliştirmek,

-Tarımla ilişkili ve yerel kaynaklara dayalı üretime özel ağırlık vererek imalat sanayilerini teşvik etmek,

-Yöre halkının ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak, nitelikli personeli bölgeye cezbetmek ve bölgede kalmasını temin etmek için sosyal hizmetleri ve kentsel altyapıyı iyileştirmek olarak belirtilmiştir.

Yukarıda sıralanan temel stratejilerden de anlaşılacağı üzere GAP, sadece tarıma dayalı bir kalkınma planı olmayıp, aynı zamanda sınaî kalkınma ve sosyal politika hedefleri olan bir plan konumundadır. Bu niteliğiyle plan iki yaklaşıma sahip olmuştur. Bunlardan birincisi entegre planlama yaklaşımı, diğeri ise sürdürülebilir kalkınma felsefesidir. Bu iki yaklaşım birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Entegre yaklaşım, farklı kesimlerin (tarım, sanayi, eğitim, sağlık vb.) bir arada ve eşgüdüm içinde işlemlerini içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişme böyle bir yaklaşımın ayrılmaz bir parçası ve sonucu olarak ortaya konulmakta ve tüm kalkınma gayretlerinin merkezini "insan" oluşturmaktadır. Bu yönüyle, GAP salt ekonomik büyüme hedefine yönelmiş bir proje olmayıp, bir toplumsal dönüşüm projesi hüviyetini de kazanmış olmaktadır (Öncel, 2004:293).

GAP'ın hedefleri içinde büyük öneme sahip olan eğitim için öngörülen hedefler şu şekilde belirtilmektedir: Bölge'de eğitim düzeyini, özellikle kız çocuğu ve kadınlar lehinde, yükseltici önlemler almak. Eğitim olanaklarının, nüfusun bütün kesimlerine yaygınlaştırılmasını sağlamak. Bölge'de okuma-yazma ve okullaşma oranlarını en azından Türkiye ortalamasına yükseltmek. Yaygın ve örgün eğitimin işlevselliğini artırarak bu doğrultuda olanaklar geliştirmek. Bölge'de örgün ve yaygın eğitimin etkinliğinin artırılması için okul öncesi eğitim programları açılması ve yaygınlaştırılmasını sağlamak. Nüfusun büyük bölümünü oluşturan genç nüfusu kısa ve orta vadede ekonomide etkin kılıcı, mesleki ve teknik eğitim programlarına önem vermek. Bölge'de, gelişme ve çağdaşlaşma süreçlerine katılmamış olan kadınların eğitim ve sağlık düzeylerinin ve sosyal statülerinin yükseltilmesine özel önem vermektir (<http://www.gap.gov.tr>).

Bir sosyal coğrafya dalı olan eğitim coğrafyasının asıl görevi, yeryüzünün bütününde veya bir bölümündeki eğitimin düzeyini ve kalitesini tespit ederek, düzey ve kaliteye göre ortaya çıkan durumu coğrafi esaslara bağlı kalarak değerlendirmektir. Bilindiği üzere toplumların gelişmemiş, az gelişmiş ve gelişmiş olmasında, eğitim düzeyi ile kalitesi ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Ülkelerin ekonomik bakımdan gelişmişlik durumları ve eğitimle ilgili olarak uyguladıkları politikalar eğitimin düzey ve kalitesi üzerinde etkili olmaktadır. Eğitim harcamaları için bütçelerinden yeterli pay ayıran ve her fırsatta eğitimin düzeyini ve kalitesini arttıran ülkelerin genelde gelişmiş ülkeler olduklarını görmekteyiz (Özçaglar, 2003:104).

Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi eğitim ile kalkınma arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ve sonuçta ülke ekonomisinde arzulan gelişme düzeyinin sağlanması için eğitim olgusuna büyük önem verilmesi gerekmektedir.

3. Veri Kaynakları ve Çalışmada Uygulanan Yöntem

Türkiye’de çeşitli göstergeler sunması bakımından Türkiye İstatistik Kurumu’nun hazırlamış olduğu Nüfus İstatistikleri ve Milli Eğitim İstatistikleri, çalışmamızın ana malzemesini oluşturmaktadır. Bunlar dışında, ülkemizde eğitim ve GAP konusunda farklı disiplinler tarafından hazırlanan çeşitli çalışmalar da fikir vermesi açısından yararlanılan diğer veri kaynaklarımızı oluşturmaktadır. Türkiye ve GAP illerinin nüfusları, okur-yazarlık durumu ve çağ nüfusları, Türkiye İstatistik Kurumu’nun yayınlamış olduğu 1980, 1990 ve 2000 Genel Nüfus Sayımı ile Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri kitaplarından faydalanılarak elde edilmiştir. Ayrıca bölgedeki okullaşma oranlarının tespitinde ise, nüfus sayım yıllarının paralelinde, 1980-1981, 1990-1991, 2000-2001 öğretim yıllarına ait Türk eğitim sisteminin *Örgün Eğitim* verileri olan Türkiye İstatistik Kurumu’nun Milli Eğitim İstatistikleri esas alınmıştır.

Öncelikle GAP illerinin ayrıntılı tabloları oluşturulmuştur. Fakat bu veriler gereksiz bir rakam yığını olduğundan tabloların sadeleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Metin içinde her ne kadar özet tablolar kullanılsa da, illerin sayısal verileri metin içinde yeri geldikçe kullanılmıştır. Türkiye genelindeki eğitim göstergeleri de göz önünde bulundurularak GAP’ta nüfusun dereceli olarak eğitim düzeyine göre dağılışı ve oranları bu göstergeler ışığında değerlendirilmiştir.

GAP illeri bazında (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) elde edilen bilgilere göre tablolar ve grafikler oluşturularak, GAP plan bölgesi ile ilgili sonuçlara varılmıştır. Okur-yazar oranları tablolarında, 6 ve daha yukarı yaştaki nüfus, okur-yazar nüfusun bitirdiği okul kademesinde ise eğitimin bittiği yaş kabul edilen 25 ve daha yukarı yaştaki nüfus esas alınmıştır. Çağ nüfusları belirlenirken, eğitim kademesinde bulunan yaş grupları tespit edilerek toplam mutlak değerlere ulaşılmıştır.

Milli Eğitim İstatistikleri değerlendirilirken, *Okul öncesi, İlkokul, Orta öğretim (Ortaokul ve dengi ile Lise ve dengi)* ayırımı yapılmıştır. Ancak 28 Şubat 1997’de *Zorunlu ilköğretimi* 8 yıla çıkartan kanun kabul edildiği için 1997-1998 yılından itibaren Milli Eğitim İstatistiklerinde *Okul öncesi, İlköğretim ve Orta öğretim (Lise ve dengi)* kademelerine göre materyal oluşturulmuştur. Tablolar oluşturulurken, genel ile mesleki ve teknik ortaokullarla liseler birleştirilmiştir. Okullaşma oranları incelenirken bu kademelendirmeler doğrultusunda veri değerlendirilmesi yapılmıştır. Yüksek öğretimdeki öğrencilerin yalnızca kendi illerinde öğrenim görmedikleri, bölge dışına giden ve gelen öğrencilerin olduğu da göz önünde bulundurularak eğitimin bu kademesi amacımızı yansıtmadığından dolayı ele alınmamıştır.

GAP’ın gelişim ve sonuçlarını yansıtabilmek açısından 1980’den itibaren onar yıllık periyotlarla farklı üç yıl ele alınmıştır. Çünkü 1980 yılı bütünleşmiş GAP projesinin başlangıç yıllarını, 1990’lı yıllar gelişim dönemini ve 2000 yılı ise projenin sonuçlarına ulaşmaya ve değerlendirmeler yapılmaya başlanılan zamanı ifade etmektedir.

4. Bulgular

Nüfusun eğitim durumu, toplum kalkınmasının hızını belirleyici bir özellik olarak düşünülmesi gereken bir konudur. Kalkınma unsurları, ancak iyi eğitilmiş bir nüfus kitlesi sayesinde ortaya çıkarılabilir, harekete geçirilebilir veya yönlendirilebilir. Onun içindir ki, nüfusun eğitim kalitesinin yüksek olması çok önemli bir anlam taşır (Özgür, 1998:92).

Toplumun eğitim düzeyi, nüfusun kalitesini belirleyen en önemli gösterge olması itibarıyla biz de nüfusun okur-yazarlık ve eğitim kademelerine göre okullaşma oranlarını, Güneydoğu Anadolu Projesinin amaçlarının genişlediği ve sonuçlarının alınmaya başladığı 1980-2000 yılları arasında Türkiye ile karşılaştırarak izlemek durumundayız. GAP’taki eğitim durumu aşağıdaki başlıklar çerçevesinde elde edilen bulgularla irdelenmeye çalışılmıştır.

4.1. GAP ve Türkiye’de Nüfusun Okur-Yazar Oranları

Cumhuriyetin ilanından itibaren nüfustaki artışa da paralel bir şekilde eğitim konusunda büyük ilerlemeler olduğunu ve okur-yazar oranının arttığını görmekteyiz. Ülke genelinde 1927 yılında okuma çağında olan 6 ve daha yukarı yaştakilerin okuma-yazma oranı %10 (Özgür, 1998:92) civarında iken, günümüzde yani 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre ise %87,3 düzeyine çıkmıştır (DİE, 2000:49). Bu oranın gelişmiş ülkelerde %100’e yakın değerler olduğu düşünülürse ülkemizdeki okur-yazar nüfus oranının henüz istenilen düzeye ulaşmadığını belirtebiliriz.

GAP plan bölgesinde okur-yazar oranları geçmiş dönemlerle karşılaştırıldığında büyük farklılıkların olduğu çok daha iyi görülür. 1980 yılında dokuz il toplamında okur-yazar olmayanların oranı %56,3’dür. Bu oran 1990’da %37,9’a, 2000 yılında %27,5’e düşmüştür.

1980 yılında okur-yazar olması gereken nüfusun, %43,7’si okuma yazma bilmektedir. Bu oran Türkiye ile karşılaştırıldığında çok büyük bir fark olduğu görülür (%67,5). Bölgede hem okur-yazar nüfusun oranı Türkiye oranının altında, hem de erkek ve kadın nüfusun okur-yazar oranları arasındaki fark daha fazladır. Her ne kadar da yıllar itibariyle okuma-yazma bilenlerin oranı artsa da ülke ortalamasını yakalayamamıştır. Ayrıca okur-yazarlık oranının illere göre dağılımını incelediğimizde, önemli farklılıkların bulunduğunu görürüz. Örneğin, 1980’de okur-yazarlık oranı Gaziantep’te %57,4 ile Türkiye ortalamasına daha yakın iken, Siirt’te bu oran %36,1’e düşmektedir. Nüfus büyüklüğü bakımından Gaziantep ile aynı değerlere yakın olan Diyarbakır’da okur-yazar oranı %41,2’dir. Bölgede okur-yazar olması gereken nüfusun cinsiyet durumuna baktığımızda hemen bütün illerde yıllar itibariyle okuma-yazma bilen kadın nüfusunun erkek nüfusuna göre hep düşük olduğu izlenmektedir. Kadınların okur-yazar oranları, Türkiye genelinde de düşük olmasına rağmen (%54,7) bölge içinde çok daha düşüktür (%16,7). Mardin’de okuma-yazma bilen nüfusun %55,9’unu erkekler, %15,8’ini kadınlar oluşturmaktadır (Çizelge 1)

1990’a gelindiğinde bölgedeki okur-yazar oranı %62,1’e yükselmiştir. Fakat bu değer Türkiye’de %80,5’dir. Çeşitli atılımların beklendiği GAP’ta okur-yazar nüfusun oranı yükselmiş olsa dahi Türkiye ortalamasını yakalayamamış ve fırsat eşitliğini sağlayamamıştır (Şekil 1A,B). 1990 yılında okuma-yazma bilen kadının oranı %44,8’e ulaşırken bu artış oranı erkeklerde aynı düzeyde yaşanmamıştır ve okuma-yazma bilen erkek oranı %70,8’dir. Kadın oranının artışında en etkili faktörlerden biri ülke genelinde 23 Mart 1981’de başlatılan *okuma-yazma seferberliği*dir. Aynı durum iller içinde söz konusudur (Çizelge 1).

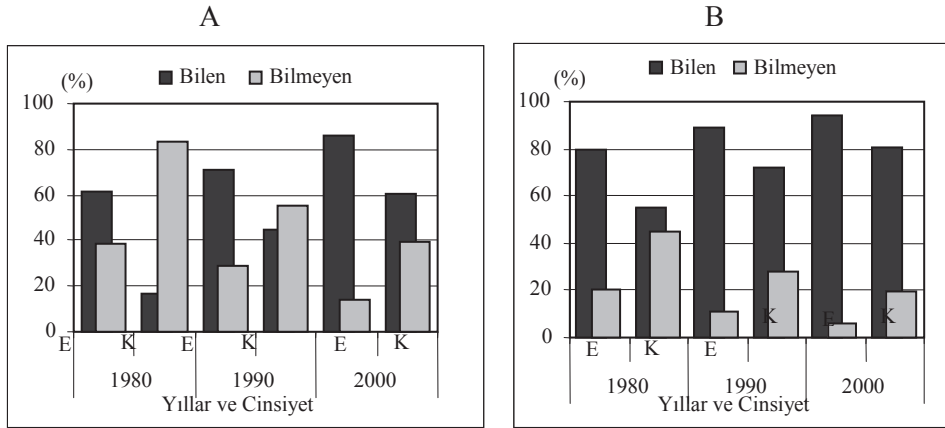
2000 yılında okuma-yazma bilenlerin oranı bölgede %72,5, ülkemizde ise %87,3’e yükselmiştir. GAP’ta 2000 yılında erkeklerin, %85,8’i, kadınların % 60,2’si okuma-yazma bilmektedir. Türkiye’de aynı dönemde, okuma-yazma bilen nüfusun % 93,9’unu erkekler, %80,6’sını kadınlar oluşturmaktadır. Gaziantep (%83,8), Kilis (%72,5), Adıyaman (%79,9) illeri bölge ortalamasının üzerinde okuma-yazma oranına sahiptir.

Türkiye ve GAP plan bölgesinde okur-yazar oranı hızla yükselmektedir. Okur-yazar oranlarının eğitim kademelerine dağılımı bakımından, okuma-yazma bilip de bir öğretim kurumundan mezun olmayanların ve ilkokuldan mezun olanların oranı ortaöğretim kurumundan mezun olanlara göre, toplam içerisinde önemli bir paya sahiptir (Çizelge 2, Şekil 2).

Çizelge 1. GAP illerinde yıllar itibariyle okur-yazar durumunun cinsiyete göre oranları (6+ yaş), (1980-2000).

	Yıl	İl Nüfusu	Okur-Yazar Okuması Gözetilen				Okuma-Yazma Bilmeyenler				Okuma-Yazma Bilenz				
			E	%	K	%	E	%	K	%	E	%	K	%	
Adana	80	347593	141883	49.9	142272	50.1	53455	37.7	105818	74.4	43.9	88429	62.3	34448	25.4
	90	513131	208153	49.4	211593	50.4	41014	19.7	95930	45.4	67.4	147107	80.3	115424	54.7
	00	423811	243438	49.9	244829	50.1	28532	10.8	77743	29.4	79.9	234978	89.2	184878	70.4
Diyarbakır	80	778150	314147	51.9	293299	48.1	128037	40.5	230443	78.4	41.2	188092	59.5	42948	21.4
	90	1094994	449439	50.9	433143	49.1	121139	24.9	244949	41.2	54.3	328483	73.1	148147	38.8
	00	1342708	549599	50.5	555417	49.5	93540	14.5	247735	44.4	69.4	473349	83.5	307514	55.4
Gaziantep	80	808497	327018	50.4	321783	49.4	81757	25.0	194448	40.4	57.4	245154	75.0	127273	39.4
	90	1140394	482380	50.5	473025	49.5	71830	14.9	177339	37.5	73.9	410412	85.1	295594	62.5
	00	1283249	540444	50.0	540199	50.0	40107	7.4	135151	25.0	83.8	500349	92.4	405030	75.0
Mardin	80	544947	221092	50.9	213055	49.1	97278	44.1	179227	84.2	34.2	123144	55.9	33434	15.8
	90	557727	220719	50.4	217044	49.4	42449	28.3	137874	63.4	54.1	157944	71.4	78951	34.4
	00	705098	293491	51.3	278983	48.7	44285	15.1	120473	43.2	71.2	249184	84.9	158435	54.8
Şanlıurfa	80	445483	174735	51.4	143915	48.4	80490	44.1	134010	83.0	34.1	94234	43.9	27900	17.0
	90	243435	94354	49.7	93050	50.4	27774	28.8	59388	63.8	54.0	48544	71.2	33450	34.2
	00	243474	109530	52.3	100004	47.7	17824	14.3	47838	47.8	68.7	91723	83.7	52155	52.2
Şanlıurfa	80	402734	242944	51.4	227783	48.4	109140	45.0	182549	80.2	38.0	133448	55.0	45131	19.8
	90	1001455	412874	51.4	389991	48.4	112323	27.2	239183	41.3	54.2	300440	72.8	150739	38.7
	00	1443422	407947	51.8	544444	48.2	108548	17.9	270094	47.7	47.8	499159	82.1	295423	52.3
Diyarbakır	80	344449	137984	51.1	132048	48.9	35547	25.8	78840	59.7	57.4	102408	74.2	53175	40.3
	90	454734	184198	50.2	182411	49.8	28782	15.4	77474	42.4	71.0	155412	84.4	104894	57.5
	00	242004	108540	53.4	94153	44.5	45121	41.4	74844	79.5	40.8	43397	58.4	19294	20.5
Kilis	80	353197	153159	55.5	122723	44.5	24820	17.5	47442	55.2	45.8	124348	82.5	55034	44.9
	90	114724	49031	49.4	49809	50.4	4931	10.1	14388	28.9	80.4	44073	89.9	35402	71.1
	00	3547428	1423843	51.1	1342109	48.9	550157	38.4	1134333	83.3	43.7	872723	61.4	333234	14.7
GAP	80	5158013	2114445	50.9	2044047	49.1	417257	29.2	1128387	55.2	62.1	1444837	70.8	915198	44.8
	90	4408419	2748437	51.0	2441041	49.0	393401	14.2	1058740	39.8	72.5	2374594	85.8	1541349	60.2
	00	44734957	18999101	50.4	18524522	49.4	3802455	20.0	8394848	45.3	47.5	15188078	80.0	10123133	54.7
Türkiye	80	54473035	24854528	50.5	24304582	49.5	2779172	11.2	4808809	28.1	80.5	22044840	88.8	17488423	72.0
	90	47803927	30245445	50.8	29413798	49.2	1857132	4.1	5732525	19.4	87.3	28384244	93.9	23875115	80.4

Kaynak: DİE 1980, 1990, 2000 Genel Nüfus Sayımı.

Şekil 1 A. GAP'ta yıllar itibariyle okuma-yazma durumunun cinsiyete göre oranları
B. Türkiye'de yıllar itibariyle okuma-yazma durumunun cinsiyete göre oranları

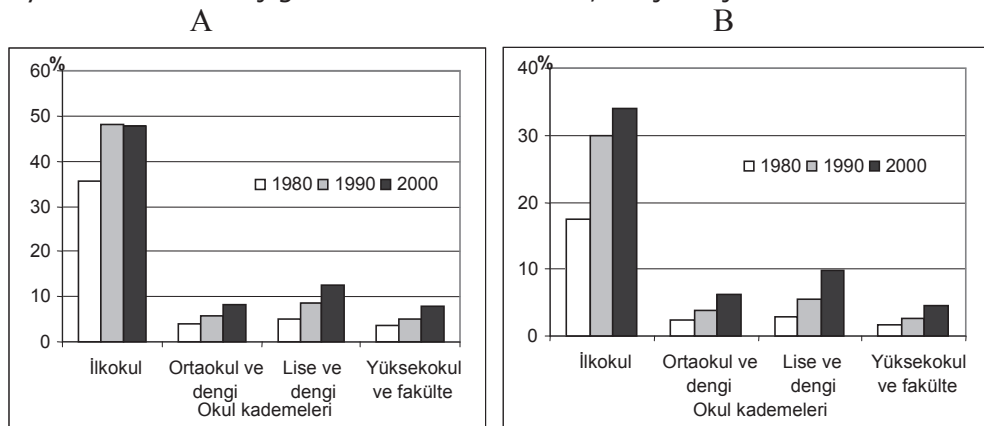
Çizelge 2. Türkiye-GAP nüfusunun okuryazarlık ve eğitim durumu (25 yaş +), (1980-2000).

	Yıllar	Toplam	Okul Bitiren					
			Okur-yazar olmayan	Mezun olmayan	İlkokul	Ortaokul ve dengi	Lise ve dengi	Yüksekokul ve fakülte
Türkiye	Toplam		%	%	%	%	%	%
	1980	18 118 619	43,8	8,1	33,6	3,8	5,0	3,6
	1990	25 371 228	26,7	5,7	48,3	5,8	8,5	5,0
	2000	33 660 880	17,2	6,4	47,8	8,2	12,5	7,8
	Kadın							
	1980	9 129 934	62,4	5,6	24,7	2,2	3,5	1,6
	1990	12 691 340	40,2	5,6	41,6	3,6	6,1	2,8
	2000	16 997 636	27,4	7,3	43,3	5,3	9,1	5,4
	Erkek							
	1980	8 988 685	24,8	10,7	46,7	5,4	6,6	5,7
1990	12 679 888	13,2	5,7	51,0	7,9	10,8	7,3	
2000	16 763 174	7,0	5,3	50,3	11,2	16,0	10,2	
GAP	Toplam							
	1980	1149740	67,3	7,3	17,6	2,3	2,8	1,6
	1990	1699064	52,4	5,7	29,9	3,8	5,4	2,7
	2000	2340197	38,6	7,8	33,9	6,3	9,8	4,3
	Kadın							
	1980	596509	87,1	2,4	6,3	0,2	1,3	0,4
	1990	852634	74,3	4,3	16,3	1,3	2,5	1
	2000	1174512	58,6	8,1	23,9	2,8	6	2,1
	Erkek							
	1980	553231	45,9	12,5	29,8	4,4	4,4	2,9
1990	856430	30,0	7,2	43,8	6,2	8,4	4,3	
2000	1163885	18,3	7,4	43,9	9,8	13,7	6,9	

Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri

Nüfusun eğitim kademelerine göre bölünüşündeki farklılıklar, iller arasında da görülmektedir. Örneğin, 1980 yılında Şanlıurfa ilinde erkeklerin, okuma-yazma bilip de bir öğrenim kurumundan mezun olmayan oranı %10,9'u iken, 2000'de %7,2 'ye düşmüştür. Bu grupta kadınların oranı ise 1980'de %2,5'den, 2000 yılında %7,2 'ye yükselmiştir. 1980 yılında ilkokul mezunu olanların oranı il genelinde %15,8 iken, 2000 yılında %32'ye ulaşmıştır. 1980'de erkeklerin %26,7'si ilkokulu bitirmişken, bu oran kadınlarda %5,3'dür. 2000 yılında ise oranların Türkiye düzeyinde olmasa da arttığını görmekteyiz (%44,4 Erkek, %19,4 Kadın).

Gelişmişliğin ve okuma-yazma bilenlerin oranının en fazla olduğu Gaziantep'te de ilkokul mezunlarının oranları fazla olmakla birlikte cinsiyet durumu bölgenin geneli ile uyumludur. 1980'de ilin toplam okuma yazma bilmesi gereken nüfusunun %25'i, 2000'de ise %45,6'sı ilkokul mezunudur. 1980 yılında erkeklerin %41,6'sı, kadınların % 10'nu ilkokul mezunudur. 2000'de ise ilkokul mezunu erkek oranı %55,1 olurken, kadınların ilkokul mezuniyetlerinde de artış görülerek bu oran %36,3'e çıkmıştır.

Şekil 2 A. GAP'ta yıllar itibariyle okuma-yazma bilen nüfusun eğitim kademelerine göre oranları.

B. Türkiye'de yıllar itibariyle okuma-yazma bilen nüfusun eğitim kademelerine göre oranları

Ortaöğretim kurumlarından mezun olanların oranı 1980'den 2000 yılına kadar hem Türkiye'de hem de GAP'ta artış göstermişse de istenilen düzeyde değildir. Bölgede, 1980 yılında ortaokul bitirenlerin oranı %2,5 iken 1990'da %3,8'e, 2000'de %6,3'e yükselse de Türkiye oranının altındadır (%3,8, %5,8, %8,2) (Şekil 2). İlkokuldan sonra okullaşma oranının düşüklüğü kadın ile erkek arasında daha belirgindir. 1980 yılında erkeklerin %4,4'ü kadınların ise %0,7'si, 2000'de erkeklerin %9,8'i ve kadınların %2,8'i ortaokul mezunudur. Lise mezunlarının oranı da yine Türkiye oranlarından düşüktür. Aynı durum kadın ve erkek içinde söylenebilir (Çizelge 2).

Türkiye genelinde düşük olan yüksek öğrenim mezuniyeti bölgede daha da düşüktür. 1980 yılında yüksek okul mezunu oranı %1,6, 1990'da %2,7 ve 2000'de %4,5'dir. Bu değerler hiçbir dönem Türkiye oranlarına ulaşamamıştır (%3,6, %5, %7,8) (Çizelge 2).

Bütün bu göstergelerden bölge nüfusunun daha iyi yetişmesi için çok uğraş verilmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır. Çünkü hiçbir eğitim kademesinde ve dönemde Türkiye oranlarına ulaşamamıştır. Gerçi Türkiye'de de ilköğretimden sonraki eğitim kademelerinden mezun olan nitelikli insan sayısı çok yüksek değildir.

4.2. GAP ve Türkiye'de Eğitim Kademelerine Göre Okullaşma Oranları

GAP illerinin 1980, 1990 ve 2000 yıllarındaki okul kademelerine göre çağ nüfusları tespit edilerek, bunların okullaşma oranları, Türkiye oranlarına göre karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Çağ nüfusları, okulöncesi, ilkokul, ortaokul, ilköğretim ve lise kademelerine göre ayrı ayrı ele alınacaktır.

4.2.1. Okulöncesi

Okulöncesi eğitim, isteğe bağlı olarak zorunlu ilköğretim çağına gelmemiş 36-72 ay (3-5 yaş) grubundaki çocukların eğitimini kapsar. Okulöncesi eğitimin amacı; çocukların bedensel, zihinsel, duygusal gelişimini ve en iyi alışkanlıklar kazanmasını, onların ilköğretime hazırlanmasını, koşulları elverişsiz çevrelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratılmasını, Türkçenin doğru ve güzel konuşulmasını sağlamaktır.

Çizelge 3'de görüldüğü gibi okulöncesi eğitim çağına gelmemiş nüfusun çok az miktarı okullaşmıştır. 1980'de okulöncesi eğitimde Türkiye'de çağ nüfusunun oranı toplam nüfusun %8,6'sını oluşturmaktadır. Ancak bu yıla ait DİE'nin Milli Eğitim İstatistiklerinde okulöncesine ait detaylı bilgi verilmediği için değerlendirme yapılamamaktadır. 1990'da Türkiye'nin çağ nüfusu, toplam nüfus içerisinde %7,3 iken okula gidenlerin bu oran içerisindeki payı %2,7'dir. Yani okullaşma oranı bu kademedeki çok düşüktür. Okullaşanların cinsiyet durumuna baktığımızda %53,1'ini erkekler, %46,9'unu kızlar oluşturmaktadır. GAP'ta 1990 yılında nüfusun 515 565'i okulöncesi çağını oluşturmaktadır (%10). Bu miktarın ancak 6 899'u (%1,3) okullaşabilmiştir. Bu eğitime katılanların %60,5'i erkek, %39,5'i ise kızdır.

2000 yılında ise çağ nüfusu %6,1, bu nüfusun okullaşma durumu ise %5,5'dir. Bu oran içerisinde bu eğitime katılanların %52,7'si erkek, %47,3'ü ise kızdır. GAP'ta ise çağ nüfusu %9,4, okullaşma oranı %2'dir. Türkiye'de olduğu gibi bu eğitime katılanların büyük bölümünü erkek çocukları oluşturmaktadır (%51,5 erkek) (Çizelge 3).

Bölgede özellikle öğrencilerin ilköğretime hazırlanması ve Türkçe öğretimi açısından büyük önem taşıyan okul öncesi eğitim kademesinde okullaşma oranları Türkiye ortalamasının oldukça gerisindedir. Okul öncesi eğitim 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında da öncelikli bir konu olarak ele alınmakta olup, bölge için bu öncelik daha da büyük önem taşımaktadır. Okul öncesi eğitimde gerçekleştirilecek gelişmeler, ilköğretim okullaşma oranlarının artışına katkıda bulunabileceği gibi, çocukların okul başarısını da olumlu etkileyecek bir unsurdur (GAP, 2002 b:54).

4.2.2. İlköğretim

Çizelge 3; ilkokul, ortaokul ve dengi ile lise ve dengi ayırımı 1980, 1990 ve 2000 yıllarında Milli Eğitim sistemimizdeki kademelendirme esas alınarak yapılmıştır. Ancak, 28 Şubat 1997'de zorunlu eğitim sekiz yıla çıkarılarak bağımsız ortaokullar, ilköğretimin 6., 7., ve 8. sınıflarına dönüştürüldüğünden dolayı tabloya 2000 yılı göstergelerinde

İlköğretim eklenmiştir. Dolayısıyla biz bölgedeki okullaşma oranlarını anlatırken yıllar göre değişen kademeleri ifade etmek açısından, ilkokul, ortaokul ve ilköğretim olarak ele alınıp değerlendirilecektir.

İlkokul, 6-10 yaş grubundaki çocukların eğitimini kapsamaktadır. Ülkemizde her kız ve erkek çocuk, bu eğitim kademesine katılmak zorundadır. GAP'ta ilkokul çağındaki nüfus, 1980 yılında 629 111 kişidir (%17,6). Bu nüfusun 438 788 kişisi yani % 69,7'si okullaşmıştır. Türkiye'de aynı yıl çağ nüfusunun okullaşma oranı %94,9'dur. Türkiye genelinde kız ve erkek okullaşma oranları arasında çok büyük uçurumlar olmamasına rağmen, bölgede cinsiyet farkı çok belirgin olarak göze çarpmaktadır. Bölgede ilkokula giden öğrencilerin %67,6'sı erkek, %32,4'ü kız çocuklarıdır. GAP illeri içerisinde Siirt'te okullaşma oranı %53,8 ile bölgenin en düşük oranı olarak gerçekleşmiştir. Gaziantep'te ise okullaşma oranı, %95,8 ile bölge ve Türkiye oranının üzerindedir.

1990 yılına gelindiğinde eğitim öğretim alanında özellikle kız çocuklarına yönelik olarak gerçekleştirilen destekler, cinsiyet farklılığını azaltmıştır. Fakat yine kız çocuklarının oranı düşük seyretmektedir. Bölgedeki toplam okullaşma oranı %79,8, Türkiye'de %96,2'dir.(Çizelge 3). Bu dönemde Gaziantep'le birlikte Adıyaman ilinde de okullaşma oranı Türkiye oranının üzerindedir (%102,6, %97,9). En düşük okullaşma oranı ise bu dönemde %47,2 ile Şırnak ilidir. Cinsiyet durumunda da Şırnak (%63,3 erkek, %35,7 kız) ve Siirt (%61,5 erkek, %38,5 kız) en büyük farkların olduğu illerdir.

Ortaokul ise, 11-13 yaş grubundaki çocukların eğitimini kapsamaktadır. Zorunlu olan ilkokuldan sonra gidilmesi gereken bir üst kademe olan ortaokula gelindiğinde, okullaşma oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Bölgede 1980 yılında 265 699 çağ nüfusu toplam nüfus içerisinde %7,4'lük paya sahiptir. Bu çağ nüfusunun 68 1999'u yani %25,7'si okullaşabilmiştir. Bu oran içerisinde erkekler %71,8, kızlar ise %28,2'dir. Türkiye'deki ortaokullaşma oranı ise %41,7'dir (Çizelge 3). Bölgede okullaşan nüfusun cinsiyet farkları olduğu gibi, iller bazında bu durum daha karakterize olmaktadır. Örneğin bu kademe 1980'de en düşük okullaşma (%20,4) oranıyla Mardin ilidir. Yine aynı ilde bu dönemde eğitime katılanların %82,2'sini erkekler, %17,8'ini kızlar oluşturmaktadır. Kızların okullaşamamasıyla ilgili durum sırasıyla, Siirt (Erkek %85,9, Kız %14,1), Şanlıurfa(Erkek %82,5, Kız %17,5), Adıyaman(Erkek %81,3, Kız %18,7), Diyarbakır (Erkek %77,6, Kız %22,4)ve Gaziantep (Erkek %70,8, Kız %29,2) için de geçerlidir.

1990 yılında bölge nüfusunun %8,2'sini ortaokul çağ nüfusu oluşturmaktadır. Bu nüfusun %41,5'i okullaşabilmiş ve bu oran %25,7 olan 1980 okullaşma oranından yüksek olarak gerçekleşmiştir. Fakat aynı dönemde Türkiye'de bu kademedeki okullaşma oranı %65,4'dür. Yani bölge açısından yıllar arası gelişme gözleniyor olsa bile, ülke oranının gerisinde kalmıştır (Çizelge 3).

Bu dönemde GAP illerindeki gelişim 1980'ne göre toplam oranda artışlar kaydetmiştir. Örneğin Adıyaman ilinde 1980'de %27,6 oranında okullaşan çağ nüfusu, 1990'da %52,2'ye yükselmiştir. Gaziantep'te %32,3'den %50,1'e, Diyarbakır'da, %27'den, %40,3'e yükselmiştir.

İlköğretim, 6-13 yaş grubundaki çocukların eğitimini kapsamaktadır. 1998-1999 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanılan sekiz yıllık zorunlu eğitim ilköğretim kademesini oluşturmaktadır

Bölgede zorunlu ilköğretim kademesinde bulunan çağ nüfusu, 1 471 235 kişidir. Toplam nüfusun %22,3'ü oluşturan bu grubun %87,5'i okullaşmıştır. Türkiye'nin bu gruptaki çağ nüfusu bölge ortalamasından düşük olup %16,1'dir. Fakat okullaşma oranı %96,2'dir (Çizelge 3). Bölgede bu gruptaki çağ nüfus oranının bu kadar yüksek olmasının nedeni hane halkı büyüklüğüdür. 2000 yılı nüfus göstergelerine göre ortalama hane halkı büyüklüğü 4,5 kişi iken, bölgede 6,6'dır. İller açısından değerlendirdiğimizde, Şırnak'ta 8,3, Mardin'de 7,7, Batmanda 7,6, Siirt'te 7,4, Diyarbakır'da 6,7 kişi olarak yüksek değerler göstermektedir. Sadece 5,1 ve 5,2 kişi ile Kilis ve Gaziantep Türkiye ortalamasına yakın değerler göstermektedir (www.dpt.gov.tr/bgyu).

İlköğretim kademesinde hem bölge toplamı hem de iller toplamı içerisinde kız çocuklarının oranı erkek çocuklarından düşüktür. Bölge genelindeki çağ nüfusu içerisinde erkekler %58,1, kızlar %41,9 oranında okullaşmaktadırlar (Çizelge 3). Bu duruma iller örneklendirme yapacak olursak, Şırnak'ta okullaşma oranı %84,1 olup, bu okullaşanların

%61,6'sını erkekler, %38,4'ünü kızlar oluşturmaktadır. %111 ile yüksek okullaşma oranına sahip olan Kilis ilinde okullaşanların %55,5'ini erkekler, %44,5'ini kızlar oluşturmaktadır.

Zorunlu ilköğretim kademesinde, henüz çağ nüfusunun tümünün okullaşması bölge genelinde sağlanamamıştır. Ayrıca kırsal kesimlerde kız çocuklarını ilköğretim ikinci kademeye göndermeme eğilimi yaygındır.

Çizelge 3. Türkiye ve GAP'da okul çağ nüfusları ve eğitim kademelerine göre okullaşma sayıları ve oranları (1980-2000).

Yıllar	Çağ Nüfusu						Okullaşan Öğrenciler						Dersli	Okul	Okullaşma	
	I	%	E	%	K	%	I	%	E	%	K	%				
Okullama (3-5 yaş)																
Türkiye	80	3824448	8,4	1940129	52,4	1844539	47,4	71543	-	-	-	-	-	-	2590	3752
	90	4124402	7,3	2114435	51,3	2009947	48,7	112053	2,7	59534	53,1	52519	44,9	5580	3401	7244
	00	4134717	6,1	2137102	51,7	1999415	48,3	227444	5,5	119821	52,7	107443	47,3	12592	8255	11894
GAP	80	430149	12,1	221803	51,4	208344	48,4	4332	1,5	-	-	-	-	227	-	274
	90	515545	10,0	244804	51,7	248741	48,3	4889	1,3	4174	60,5	2725	39,5	432	277	479
	00	421247	9,4	323158	52,0	298109	48,0	12224	2,0	4292	51,5	5932	48,5	434	348	438
İlköğretim (6-10 yaş)																
Türkiye	80	5997574	13,4	3079433	51,3	2917941	48,7	5491044	94,9	3104517	54,4	2584549	45,4	292527	45437	215073
	90	7114877	12,4	3454431	51,4	3442244	48,4	4848083	94,2	3422824	52,9	3225259	47,1	315317	51170	244472
	00	429112	17,4	328934	52,4	299174	47,4	438788	49,7	294789	47,4	147999	32,4	22844	4794	14404
GAP	80	882941	17,1	440711	52,2	422250	47,8	704700	79,8	399139	54,4	305451	43,4	24970	5792	17934
	90	429112	17,4	328934	52,4	299174	47,4	438788	49,7	294789	47,4	147999	32,4	22844	4794	14404
	00	882941	17,1	440711	52,2	422250	47,8	704700	79,8	399139	54,4	305451	43,4	24970	5792	17934
Ortaöğretim (11-13 yaş)																
Türkiye	80	3144142	7,0	1445445	52,3	1500497	47,7	1312837	41,7	872845	44,5	439992	33,5	34404	4905	34192
	90	4033223	7,1	2090444	51,8	1942759	48,2	2434558	45,4	1412355	41,2	1024203	38,8	40809	8318	57881
	00	245499	7,4	144143	55,0	119534	45,0	48199	25,7	48874	71,8	19223	28,2	1727	234	1444
GAP	80	423913	8,2	224390	53,4	197523	44,4	175807	41,5	128330	73,0	47477	27,0	3853	485	3872
	90	423913	8,2	224390	53,4	197523	44,4	175807	41,5	128330	73,0	47477	27,0	3853	485	3872
	00	423913	8,2	224390	53,4	197523	44,4	175807	41,5	128330	73,0	47477	27,0	3853	485	3872
İlköğretim (14-16 yaş)																
Türkiye	80	10894512	14,1	5437935	51,7	5258577	48,3	10480721	94,2	5435131	53,8	4845590	44,2	348135	34072	345015
	90	1471235	22,3	777277	52,8	493840	47,2	1287938	87,5	747945	58,1	539993	41,9	39824	4941	30840
	00	1471235	22,3	777277	52,8	493840	47,2	1287938	87,5	747945	58,1	539993	41,9	39824	4941	30840
GAP	80	3291547	7,4	1709745	51,9	1581782	48,1	1054957	32,0	708579	47,2	344358	32,8	24051	2444	75024
	90	389903	4,9	1988890	51,0	1910013	49,0	1887534	48,4	1155344	41,2	732190	38,8	53284	4511	130444
	00	4222252	4,2	2179982	51,4	2042270	48,4	2342453	54,0	1382912	58,5	979741	41,5	71920	9038	140949
GAP	80	270243	7,4	144144	54,1	124117	45,9	44592	14,5	34334	77	10254	33	1299	141	3348
	90	391751	7,4	198214	50,4	193537	49,4	104987	24,8	74528	72,9	28459	27,1	2704	301	5939
	00	487454	7,4	252138	51,7	235518	48,3	158883	32,4	110234	49,3	48749	30,7	4115	371	7740

Kaynak: DİE 1980, 1990, 2000 Nüfus Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri ve DİE MEB 1980-81, 1990-91, 2000-2001 İstatistikleri

4.2.3. Ortaöğretim

Lise öğrenimi 14-16 yaş grubundaki çocukların eğitimini kapsamaktadır. Genel ve Mesleki liselerin amacı, öğrencileri ortaöğretim seviyesinde genel kültüre sahip, işi ve toplum problemlerini tanıyan, ülkenin iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunan ve mesleğe hazır insanlar olarak yetiştirmek ve yüksek öğretime hazırlamaktır. Bu çalışmada 1980, 1990 ve 2000 yıllarındaki lise (ortaöğretim) kademesi Türkiye'deki gelişim durumu ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir (Tandoğan, 1994:84).

Bölgede, 1980 ve 1990 yılında nüfusun %7,6'sı, 2000'de %7,4'ü bu çağ nüfusunu oluşturmaktadır. Okullaşma oranları ise, 1980'de %16,5, 1990'da %26,8, 2000'de ise %32,6 olarak gerçekleşmiştir. 1980 ve 1990 yıllarındaki çağ nüfus oranları aynı olmakla birlikte okullaşma oranı 1990'da daha yüksek olmuştur. Bu kademe de üç dönemde de okullaşanlar içinde erkeklerin oranı fazladır. 1980'de bölgede okullaşanların %77'sini erkekler, %33'ünü kızlar oluşturmaktadır. 1990'da okullaşanların %72,9'unu erkekler, %27,1'ini kızlar, 2000 yılında %69,3'ünü erkekler, %30,7'sini kızlar oluşturmaktadır. Yıllar itibarıyla kızların lehinde gelişen durum erkek oranlarının düşük seyretmesini

beraberinde getirmiştir. Fakat kızların okullaşma oranları erkeklerin oranına yaklaşmamıştır. Aynı durum Türkiye oranları içinde geçerlidir (Çizelge 3).

Yukarıda bahsedilen duruma bölge illerinden örnekler verecek olursak konu daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin bölgede okullaşma oranının en yüksek olduğu Gaziantep ilinde 1980'de okullaşma oranı %19,9'dür ve okullaşanların %65,6'sını erkekler, %34,4'ünü kızlar oluşturmaktadır. 1990'da %34,7 olan okullaşma oranı içinde erkekler %67, kızlar %33 oranındadır. 2000 yılında okullaşma oranı %43,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde okullaşan kızların oranı artarak %35'e çıkmış, erkeklerin oranı ise %65'e düşmüştür.

Bölgede okullaşma oranının en düşük olduğu illerden biri olan Mardin'de de üç dönem itibariyle okullaşma oranının arttığı (%14,4, 19,9, 27,8), buna rağmen artışın kızların lehinde gerçekleşmesi, erkek oranlarının yıllar itibariyle düşüş gösterdiği yanılığını doğrulamaktadır. Halbuki erkek okullaşma oranı hep aynı seyrederken bu kademeye katılan kız öğrencilerin miktarı artmaktadır.

5. Sonuç

Elde edilen bulgulara göre GAP kapsamında eğitim konusuyla ilgili gelişmeler, okullaşma oranlarına bağlı olarak değerlendirilmiş ve sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkılarak fayda getireceği düşünülen bazı öneriler geliştirilmiştir.

Türkiye'de okullaşma oranı yönünden bölgeler arasında ve bölgelerin kendi içinde oldukça büyük farklılıklar vardır. Aynı bölgenin değişik illerindeki okullaşma oranları da oldukça farklılık göstermektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde okullaşma oranları diğer bölgelere göre çok düşüktür. Bu nedenle bölgeler arasındaki eğitim ve okullaşma eşitsizliklerinin giderilmesi için bölgesel planlar yapılırken coğrafyacılar yararlanılması gerekmektedir.

Ülkemizde olduğu gibi GAP'ta da, okuma-yazma bilen nüfus oranlarında illere ve cinsiyete göre büyük dengesizlikler görülmektedir. Sonuç olarak, GAP eğitim hedefleri içerisinde okuma-yazma oranı olarak hedeflenenlere ulaşamadığı gibi, cinsiyet durumunda da fırsat eşitliği yakalanamamıştır. Bu sonuçları sadece GAP'ın başarısızlıklarıyla açıklamak bizi yanıltır. Bunun sebeplerini, GAP illeri arasındaki kültürel yapı, ekonomik düzeydeki farklılıklar, sulama ve tarımsal imkânlar, yüksek nüfus artışı ve bölge şehirlerine olan göç ve coğrafi mekânın bölge içindeki farklılığında da aramalıyız. Örneğin, Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa illeri, Siirt ve Şırnak gibi illere göre yeryüzü şekilleri ve ekonomik göstergeleri bakımından daha avantajlıdır.

Bölgede özellikle öğrencilerin ilköğretime hazırlanması ve Türkçe öğretimi açısından büyük önem taşıyan okul öncesi eğitim kademesinde okullaşma oranları Türkiye oranlarını yakalayabilmesi için bölge halkı özellikle de anneler bilinçlendirilmelidir. Okulöncesi okullaşma oranlarını arttırabilmek için özel eğitim kurumlarının yaygınlaştırılabilmesi yönünde teşviklerin arttırılması şarttır.

İlkokul ve ortaokul kademelerinde yıllar itibariyle toplam okullaşma oranları ve kız ile erkek çocuk okullaşma oranlarının Türkiye genelindeki okullaşma oranlarına yaklaşmamasının nedenleri iller bazında aranmalıdır. Çünkü GAP kapsamındaki illerden bazıları örneğin Siirt, Şırnak, Mardin gibi illerde düşük seyreden oranlar GAP toplam oranlarının düşmesine de neden olmaktadır.

Eğitim, özellikle de kız çocuklarının eğitimi, sürdürülebilir kalkınma için temel koşul kabul edilmektedir. Uluslararası toplantılarda kadınların gelişmekte olan ülkeler açısından henüz yeterince değerlendirilmemiş güçlü bir insan kaynağı olduğu dile getirilmekte, eğitimde cinsler arası farkın kadınlar lehine kapatılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Kadınların eğitimi ile kalkınma hızının artacağı tescil edilmiştir (Özgür, 1998:96). GAP'ta kadın eğitimi konusunda oransal farklılıkların bölge gelişmesinin önündeki en önemli engellerden biri olduğunu kabul etmek gerekir.

Hem ülke hem de bölgedeki okullaşma, özellikle de kız çocuklarının okullaşma oranlarını arttırmak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşları tarafından başlatılan ve desteklenen birçok kampanya sayesinde de okullaşma oranı artmıştır ve yakın gelecekte artacaktır. Örneğin 17 Haziran 2003 tarihinde Van'da başlatılan ve 53 ilde uygulanan *Haydi Kızlar Okula*, 2005-2006 öğretim yılının başında başlanan ve

desteklenen *Baba Beni Okula Gönder ve Eğitime %100 Destek* kampanyaları sayesinde okula giden kız çocuğu sayısında artış olacağı gibi, fiziki altyapıda da iyileşme olacaktır.

GAP Ana Planı'nın uygulanmasının ilk aşamasında, enerji amaçlı baraj ve hidroelektrik santral inşaatları, enerji üretimi ve dağıtımını açısından program hedeflerine ulaşılmıştır. Enerji projelerinde gerçekleşme oranı %64 iken, ana amaç olan tarımsal sulamada gerçekleşme oranı, %12, olabilmektedir (Sorguç, 2002:346). GAP illerinde eğitim ve sağlık hedefleri açısından büyük bir değişim yaşanıyor olsa bile, gelişen ülke koşullarının gerisinde kalmaya devam etmektedir. Kaynak yetersizliği, sınır ötesi problemler, bölgede yaşanan terör olayları, feodal yapı, gibi birçok nedenden dolayı GAP bütünleşmiş bir proje olarak henüz istenilen sonuçları verememiştir. Projenin 2010 yılında tümleşik olarak tamamlanabilmesi için yeni finansman kaynakları bulunmalı ve bilimsel yaklaşımlara önem verilmelidir.

Eğitim sistemini, bölge ve ülke ihtiyaçlarına ve hedeflerine uygun işleyişe kavuşturacak olan Milli Eğitim Bakanlığı'nın, fırsat eşitliği ilkesini de göz ardı etmeksizin yapısal düzenlemeleri belirlemesi ve buna göre hedefler çizmesi gerekmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmamız sırasında bizlere fikirleriyle yol gösteren hocamız Harun Tunçel'e ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nde görev yapan Kenan Orhan'a sonsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Referanslar

- DİE, (1980 -1981, 1990-1991, 2000-2001) Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim, Ankara.
- DİE, (1980,1990, 2000) Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.(GAP İlleri), Ankara.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2002 a), Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı Cilt 2: Ana Rapor, Ankara.
- GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2002 b), Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı Cilt 3: Uygulama Programı, Ankara.
- <http://www.gap.gov.tr>, 01.04.2006.
- <http://www.dpt.gov.tr/bgyu>, 03.04.2006.
- Öncel, A., (2004), "Eğitim-Kalkınma İlişkisi Çerçevesinde Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Gelişmişlik Düzeyi", 11. Bölge Bilim/ Bölge Planlama Kongresi, 21-23 Ekim 2004, (Kongre Kitabı İçinde) Trabzon, 291-298.
- Özçağlar, A., (2003), Coğrafyaya Giriş-Sistemik, Kavramlar, Yöntemler, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara.
- Özgür, E. M., (1998), Türkiye Nüfus Coğrafyası, GMC Basın-Yayın Ltd. Şti., Ankara
- Sorguç, N., (2002), "Güneydoğu Anadolu projesine bakış (1988-2001)", Planlama Dergisi, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayısı, 337-347.
- Tandoğan, A., (1994), Türkiye Nüfusu, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.